

„Omakultuur meie ümber“

Omakultuuri lõimimine haridusellu Strateegia ja tegevuskava

2025

Interreg

Kaasrahastanud
Euroopa Liit

Eesti – Läti

Strateegia on loodud pilootasutuste, kohalike omavalitsuste ja kultuuriorganisatsioonide koostöös:

Võrumaa Arenduskeskus

Meel Valk, meel.valk@vorumaa.ee

Võru Instituut

Triin Rõõmusoks, roomusoks@gmail.com

Kadri Ugur, kadri.ugur@wi.ee

Seto Instituut

Ode Alt, odealt@gmail.com

Kuldiga vald

Agnese Lapsina, agnese.lapsina@kuldiga.lv

Suiti Kultuuripärandi Fond

Mara Rozentāle, maraspasts@inbox.lv

Aluksne vald

Solvita Vancāne, solvita.vancane@inbox.lv

Pilootasutuste meeskonnad ja omavalitsuste kultuuri- ja haridusametnikud.

Ekspertid:

Grete Arro, hariduspsühholoog

Kadri Klementi, arhitekt

Kristi Paatsi, muuseumi kuraator

Kujundus: Liisi Tamm

Toimetaja: Kadi Sarv

Fotode autorid: Meel Valk, Triin Rõõmusoks, Aado Lintrop, Kerti Vissel, Harri A. Sundell, Jānis Romanovskis, Dzintars Leja, Andres Orula

Võrumaa Arenduskeskus 2025

Aluksne
Olnepäev

KULDIGA

VÕRU
INSTITUUT

VÕRUMAA
ARENDUSKESKUS

Seto
Instituut

SUITU
KULTŪRAS
MANTOJUMS

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Pilootuuring	5
1.1 Uuringu tulemuste ühisosa neljas kultuuriruumis	5
2. Omakultuuri lõimimise strateegilised eesmärgid ja põhimõtted	6
2.1 Lühiajalised eesmärgid (2026)	7
2.2 Pikaajalised eesmärgid (2030)	8
2.3 Omakultuuri edasikandmise eeldused	8
2.4 Omakultuuri õppetöösse lõimimise põhimõtted	10
3. Omakultuuri lõimimise suunised	11
3.1 Omakultuuri lõimimise soovitusel haridusasutuse juhtidele	13
3.2 Omakultuuri lõimimise soovitusel kohalikule omavalitsusele	14
3.3 Omakultuuri lõimimise soovitusel kogukonnale	15
4. Ideepank	16
5. Tegevuskava	18
Lühiajalised eesmärgid (2026) projekti pilootasutustele	18
Pikaajalised eesmärgid (2030)	20
6. Kultuuriruumid	22
Seto kultuuriruum	22
Vana-Võromaa kultuuriruum	23
Suiiti kultuuriruum	24
Maleenia kultuuriruum	25
7. Omakultuuriõppe hetkeolukord ja uuringu tulemused	26
Seto kultuuriruum	26
Vana-Võromaa kultuuriruum	27
Suiiti kultuuriruum	28
Maleenia kultuuriruum	29

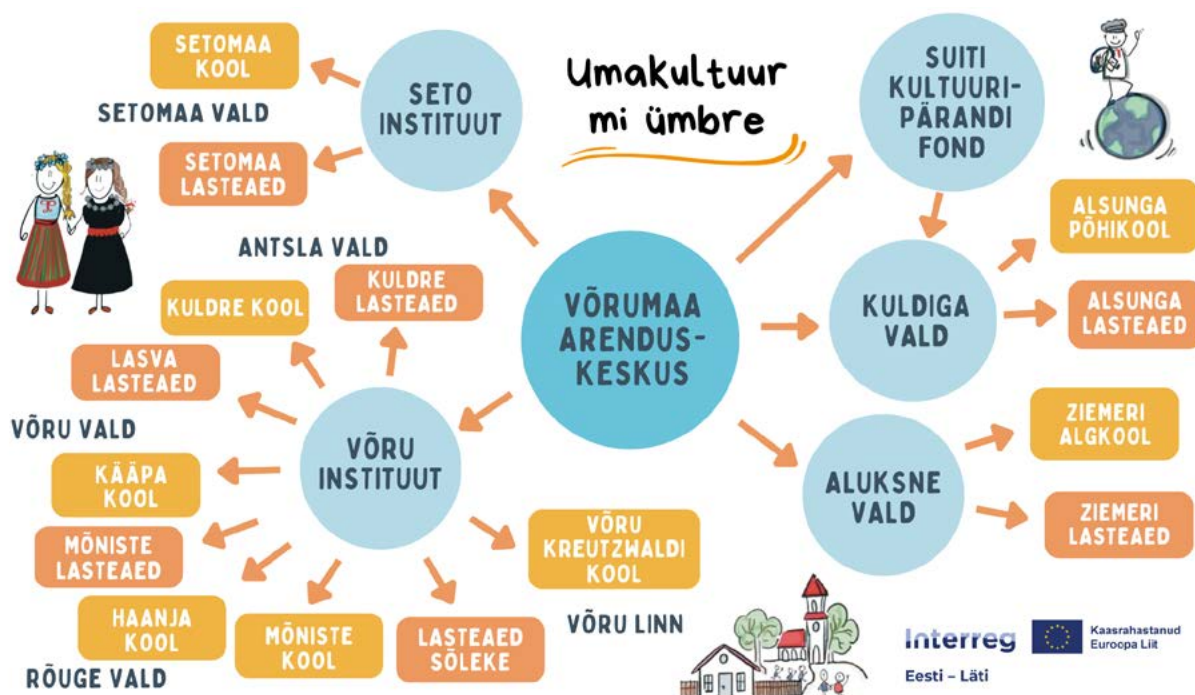
Sissejuhatus

Projekti eesmärk on kasvatada Vana-Võromaa ja Setomaa ning Suiiti ja Maleenia laste ning noorte teadlikkust kohalikust keelest ja kultuurist.

Strateegia on koostatud Eesti ja Läti koostööprojekti “Surrounded by Heritage – Contemporary and innovative heritage culture teaching solution for municipal schools and kindergartens” raames, mida rahastab Interreg VI-A Eesti-Läti programm 2021–2027. Projektis teevad koostööd neli kultuuriruumi – **Vana-Võromaa, Setomaa, Suiiti ja Maleenia** (kultuuriruumidega saab tutvuda [peatükis 6](#)). Projektipartnerid on Võrumaa Arenduskeskus, Võru Instituut, Seto Instituut, Aluksne vald, Kuldiga vald ja Suiiti Kultuuripärandi Fond (Joonis 1). Projekt kestab 2024. aasta septembrist 2026. aasta lõpuni.

Projekti eesmärk on kasvatada Vana-Võromaa ja Setomaa ning Suiiti ja Maleenia laste ning noorte teadlikkust kohalikust keelest ja kultuurist. Eesmärgi täitmiseks on vaja suurendada kohaliku keele ning kultuuri nähtavust ja tajutavust haridusasutustes. Füüsilise õpikeskkonna ja õppeprotsessi rikastamine omakultuuri ja kohaliku keelega võimaldab noortel suhestuda pärandkultuuriga loomulikult moel ilma lisanudvate ainetundideta.

Projekt algas uuringuga hetkeolukorra kaardistamiseks ning lõpeb piloteerimise mõju analüüsiga. Haridusasutustega koostöös loodud strateegia aluseks on pilootuuringu tulemused ja järeldused. Projekti käigus korraldati neli strateegiakoosolekut pilootasutuste juhtide, õpetajate ning valla haridusametnikega ning neli projektikoosolekut partnerite esindajatega. Strateegiaprotsessi olid nõustajatena kaasatud hariduspsühholoog Grete Arro, muuseumi kuraator Kristi Paatsi ja arhitekt Kadri Klementi. Heade kogemuste ja juba hästi toimivate praktikate mõistmiseks käidi õppereisidel kõigis neljas kultuuriruumis, inspiratsioonireisidel teistes piirkondades ning kultuuri tutvustamise reisidel oma kodupiirkonnas. Strateegiapõhist tegevust piloteeritakse 7 koolis ja 7 lasteaias (üks kool ja üks lasteaed igast osalevast omavalitsusest) Eestis ja Lätis.

Joonis 1. Projektipartnerid ja pilootasutused

1. Pilootuuring

2024. aasta sügisel viidi läbi nelja kultuuriruumi hõlmav uuring pilootkoolides ja -lasteaedades, et kaardistada pärimusõppe hetkeseis, pärimuskultuuri puudutavad hoiakud ning õpetajate ja õpilaste vajadused. **Uuringu valimiks** olid projekti pilootkoolide ja -lasteaedade õpetajad ja pilootkoolide III kooliastme õpilased.

Uuring viidi läbi kahes osas: 2024. aasta septembris viidi läbi kvantitatiivuuring (Google Forms'i keskkonnas toimunud/läbiviidud küsitlusele vastas 314 õpilast ja 197 õpetajat) ja oktoobris-novembris toimus kvalitatiivuuring (fookusrühmaintervjuud õpilaste ja õpetajatega).

1.1 Uuringu tulemuste ühisosa neljas kultuuriruumis

Uuringu tulemuste analüüsimisel selgus, et peamised vajadused ning huvid on neljas kultuuriruumis sarnased, mis andis tugeva aluse ühise strateegia loomiseks omakultuuri loimimisel. Erinevused kultuuriruumide vahel tulenevad peamiselt omakultuuri loimimise kogemuse pikkusest, õppematerjalide hulgast ning kultuurilistest erinevustest. Kultuuriruumide pärimusõppe hetkeseisu ja iga kultuuriruumi uuringu täpsemate tulemustega saab tutvuda [peatükis 7](#).

Nelja kultuuriruumi õpetajate ühised vajadused:

- ✦ aeg omakultuuri loimimise mõtestamiseks ja planeerimiseks;
- ✦ teadmised kohalikust kultuurist;
- ✦ hästi organiseeritud õppevaramu ja kättesaadavad õppematerjalid;
- ✦ omavalitsuse ja kogukonna toetus;
- ✦ omakultuuri väärtustav õppeasutuse juht tugeva eestvedajana.

Nelja kultuuriruumi õpilaste ühised huvid:

- ✦ soov, et täiskasvanud kõneleksid nendega kohalikku keelt;
- ✦ soov näha omakultuuri avalikus ruumis;
- ✦ kogemuslik õpe, ilma sunnita;
- ✦ kohalikud toidud, loodus, mustrid, muusika;
- ✦ huvi osaleda ja kaasa mõelda õpiruumi kujundamises;
- ✦ kodukandi põnevad paigad ja perekonnalood;
- ✦ omakultuuri õppimise vajaduse mõistmine.

Millistest õppematerjalidest tuntakse puudust:

- ✦ aastaringi ja rahvakalendri tähtpäevade pidamisega seotud materjalidest;
- ✦ mängulistest õppematerjalidest, lauamängudest;
- ✦ liikumismängudest, laulumängudest ja liisusalmidest;
- ✦ lühikestest omakeelsetest video- ja audiomaterjalidest;
- ✦ lühivideodest ja piltidest oluliste omakultuuri paikade ja kommete kohta;
- ✦ omakeelsetest temaatilistest töölehtedest;
- ✦ omakultuuri teemalistest meisterdamise ideedest ja juhenditest;
- ✦ metoodilistest materjalidest, nt tunnikavadest;
- ✦ õppematerjalide veebikeskkonnast, kust oleks lihtne õppematerjale leida.

Uuringu tulemuste analüüsimisel selgus, et peamised vajadused ning huvid on neljas kultuuriruumis sarnased, mis andis tugeva aluse ühise strateegia loomiseks omakultuuri loimimisel.

2. Omakultuuri lõimimise strateegilised eesmärgid ja põhimõtted

Omakultuuri lõimimise strateegia elluviimisel järgitakse ka vaimse kultuuripärandi kaitsmise tegevuskava.

Omakultuuri lõimimise strateegia lähtub “Põhikooli riiklikust õppekavast” (PRÕK)¹ ja “Koolieelse lasteasutuse riiklikust õppekavast” (KLÕK)². “Põhikooli riiklik õppekava” sätestab esimeseks üldpädevuseks võime “tajuda ja väärtustada oma seotust teiste inimestega, ühiskonnaga, loodusega, oma ja teiste maade ja rahvaste kultuuripärandiga /.../, väärtustada inimlikku, kultuurilist ja looduslikku mitmekesisust /.../,” (PRÕK § 4 lg 4 p 1). Õppekava läbiva teemana on eraldi välja toodud kultuuriline identiteet, millega “taotletakse õpilase kujunemist kultuuriteadlikuks inimeseks, kes mõistab kultuuri osa inimeste mõtte- ja käitumisladi kujundajana ning kultuuride muutumist ajaloo vältel, kellel on ettekujutus kultuuride mitmekesisusest ja kultuuriga määratud elupraktikate eripärast ning kes väärtustab omakultuuri ja kultuurilist mitmekesisust ning on kultuuriliselt salliv ja koostööaldis.” (PRÕK § 14 lg 3 p 4).

Sama määrus tagab koolile võimaluse oma õppekava koostades silmas pidada kooli ja paikkonna eripära, kooli töötajate, lastevanemate ja õpilaste soove ning kasutatavaid vaimseid ja materiaalseid ressursse (PRÕK § 24 lg 2). Lisaks, on koolil õigus “muuta riikliku õppekava kohustuslike õppeainete ja teemade nimistut (sealhulgas liita ning ümber kujundada õppeaineid) ning muuta tunnijaotusplaani, tagades oma kooli õpilastele riiklikus õppekavas määratud üldpädevuste, õpitulemuste ning õppe- ja kasvatuseesmärkide saavutamise kooliastme lõpuks.” (PRÕK § 15 lg 5).

Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava sätestab, et “õppe- ja kasvatustegevus seotakse eelkõige kodukoha inimeste, looduse ja asutustega. Õpitavaga (objektid, nähtused) tutvutakse loomulikus keskkonnas.” (KLÕK § 7 lg 4). Õppe- ja kasvatustegevuse läbiviimise põhimõtteks on eesti kultuuritraditsioonide väärtustamine ning teiste kultuuride eripäraga arvestamine (KLÕK § 4 lg 1 p 10).

Setomaal on omakultuuri lõimimise strateegia eesmärgid ja tegevuskava seotud seto leelo kuulamisega UNESCO Inimkonna vaimse kultuuripärandi esindusnimekirja³, milles rõhutatakse noorte osalust pärandi edasikandmisel. Omakultuuri lõimimise strateegia elluviimisel järgitakse ka vaimse kultuuripärandi kaitsmise tegevuskava.

Projekti strateegilised eesmärgid ja põhimõtted on sõnastatud kõigi projektipartnerite ja pilootasutuste koostöös. Lühiajalised eesmärgid soovitakse saavutada projekti tegevuste toel 2026. aasta lõpuks, et luua kindel alus pikaajaliste ulatuslikumate eesmärkide täitmiseks.

1 Vabariigi Valitsuse 06.01.2011 määrusega nr 1 kinnitatud “Põhikooli riiklik õppekava”.

2 Vabariigi Valitsuse 29.05.2008 määrusega nr 87 kinnitatud “Koolieelse lasteasutuse riiklik õppekava”.

3 UNESCO. (2008). Seto Leelo, Seto polyphonic singing tradition. Lists of Intangible Cultural Heritage and the Register of good safeguarding practices. <https://ich.unesco.org/en/RL/seto-leelo-seto-polyphonic-singing-tradition-00173>

2.1 Lühiajalised eesmärgid (2026)

1. Haridusasutustel on selgelt nähtav ja tajutav omakultuurist kantud identiteet:

- ✘ omakultuur ja keel on lõimitud pilootasutuste igapäevaellu;
- ✘ omakultuuri elemendid on erinevate meeltega kogetavad pilootasutuste ruumides;
- ✘ õpiruumi omakultuuri elemendid on loodud koos laste ja noortega ning kõnetavad neid.

NÄHTAV JA TAJUTAV

2. Õpetajad on enesekindlad ja loomulikud kohaliku kultuuri haridusasutuste igapäevaellu toomisel:

- ✘ nii õpetajatel kui lastel on suurenenud teadlikkus omakultuurist ning rõõm ja motivatsioon omakultuuris osaleda;
- ✘ loodud on hästi organiseeritud omakultuuri õppevaramu kõikidele vanuserühmadele;
- ✘ pilootasutused kasutavad aktiivselt projekti käigus loodud materjale;
- ✘ Seto ja Võru Instituudi tugi ja maakondlik võrgustik toetab õpetajaid kohaliku kultuuri lõimimisel.

IGAPÄEVANE
JA LOOMULIK

3. Koolidel ja lasteaedadel on tihe koostöö kohalike organisatsioonide ja kogukonnaga:

- ✘ regulaarne suhtlus, koostöö ja ühised üritused kohalike organisatsioonide ja kogukonna liikmetega;
- ✘ kogukonnaliikmed osalevad regulaarselt külalisõpetajatena;
- ✘ koolid ja lasteaiad osalevad aktiivselt kohalikel üritustel ja tähtpäevadel ning külastavad regulaarselt kohalikke talusid, muuseume, asutusi ja ajaloolisi paiku.

KOOS KOGUKONNAGA

2.2 Pikaajalised eesmärgid (2030)

HEA PRAKTIKA LAIENEB

1. Parimad kohaliku kultuuri lõimimise praktikad on laienenud teistesse haridusasutustesse ja kultuuriruumidesse:

- ✦ piloteerimisest on tehtud järeltused ning strateegiat on uuendatud;
- ✦ pilootasutuste kogemuse ja omakultuuri lõimimise vastu tuntakse huvi;
- ✦ strateegia soovitusi on ka teised haridusasutused kasutusele võtnud;
- ✦ elavnenud on võrgustumine teiste omakultuuri hoidvate koolide ja lasteaedadega nii riiklikul kui ka rahvusvahelisel tasandil.

HUVI KASVAB

2. Kogukonna ootus ja huvi kohaliku kultuuri lõimimise vastu on kasvanud:

- ✦ lapsevanemate seas läbi viidud küsitlus näitab positiivseid hoiakud seoses omakultuuri õppega;
- ✦ lapsevanemad on motiveeritud valima koole ja lasteaedu, kus õpetatakse kohalikku kultuuripärandit;
- ✦ kogukond on aktiivne ja avatud haridusasutustega koostööd tegema.

SÜSTEEMNE JA JÄRJEPIDEV

3. Kohaliku kultuuri hoidmine ja traditsioonide edasikandmine järgmistele põlvkondadele on süsteemne ja järjepidev:

- ✦ maakonna ja omavalitsuse tasandil on välja töötatud strateegiline plaan, rollijaotus ja tegevuskava kohaliku kultuuri järgmisele põlvkonnale edasi andmiseks;
- ✦ omakultuur on igapäevaselt laste ümber lasteaiast gümnaasiumini.

2.3 Omakultuuri edasikandmise eeldused

Omakultuuri jätkusuutliku edasikandmise eeldus on, et õpilased ja õpetajad tajuvad seda kutsuva võimalusena, mitte kohustusena. Pealesurutud kultuur ei hakka külge, sest inimese psüühika ei talu survet. Järjepideva kontrollitud motivatsiooni (nt esinemine, tunnustamine, süütunde tekitamine, võistlemine) kasutamisel kaob inimese autonoomne motivatsioon. Autonoomse motivatsiooni kujunemist saab toetada, luues võimalused kolme psühholoogilise baasvajaduse – seotuse, kompetentsuse ja autonoomsuse – täitmiseks⁴. Baasvajaduste toetamine on tõhusa õppimise aluseks ja aitab kultuuri edasi anda nii, et lapsed ja noored seda täiskasvanuna ka ise edasi anda soovivad.

⁴ Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2008). Self-determination theory: A macrotheory of human motivation, development, and health. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne*, 49(3), 182–185. doi:10.1037/a0012801

Psühholoogilised baasvajadused

SEOTUS = vajadus tunda end väärtuslikuna, vajalikuna, hoituna-hoolituna. Soovin kogeda lähedasi ja usalduslikke suhteid. Tunnen, et kuulun teistega kokku ja tahan ise panustada sellesse gruppi.

Noore mõtted: "Aga mis siis, kui mu sõbrad ei aja seda omakultuuri värki? Mis siis, kui see on sõprade arvates naeruväärne?"

Kuidas seotust toetada:

- ✖ püüa igas olukorras olla toetav, soe, hooliv;
- ✖ vaata olukorda õppija vaatenurgast;
- ✖ tekita õppijale tunne, et mis ka ei juhtuks, teda ei heideta "karjast välja";
- ✖ tekita õppijale tunne, et temast peetakse lugu ja tema idee ning panus on oodatud.

KOMPETENTSUS = vajadus tulla toime ümbritsevas keskkonnas. Tunnen, et saan arendada uusi oskusi ja teadmisi ning saan hakkama ka väljakutsuvate ülesannetega. Tunnen et tean, mida minult oodatakse ja kuidas seda saavutada ning kust vajadusel abi ja nõu küsida.

Noore mõtted: "Aga mis siis, kui omakultuuri tegevused ei paku mulle väljakutset, need on liiga lihtsad või liiga keerulised?"

Kuidas kompetentsust toetada:

- ✖ anna selgelt märku, et sina oled seal selleks, et aidata õppijal õnnestuda;
- ✖ taga, et õppija teab, mida talt oodatakse, kuidas seda saavutada ja kust küsida abi;
- ✖ anna ülesandeid, mille fookus on samm-sammult paremaks saamisel;
- ✖ anna sisulist tagasisidet, mida edasi teha, et paremaks saada. Oluline on õppija refleksioon.

AUTONOOMIA = "ma tahan seda teha". Vajadus oma elus toimuvat ise juhtida. Tunnen, et teen ise oma valikuid ja tean, miks ma teen seda, mida teen. Saan pakkuda ideid ja lahendusi ning minu mõtete vastu tuntakse siirast huvi. Võin olla mina ise ja sellisena respektieritud.

Noore mõtted: "Aga mis siis, kui omakultuuri tegevused ei kõneta mind ja neis puudub minu jaoks oluline tähendus?"

Kuidas autonoomiat toetada:

- ✖ aita õppijal tegevusi tema enda jaoks väärtuslikuna näha, anna mõtestatud valikuid – tegevused ei tohi tunduda mõttetus;
- ✖ lase õppijal välja tulla oma lahenduste ja ideedega, näe temas mõtlemisvõimelist isiksust;
- ✖ järgi kannatlikult õppijate õppimise tempot (õppimine on väga aeglane protsess);
- ✖ aktsepteeri ja tervita õppija negatiivseid emotsioone.

2.4 Omakultuuri õppetöösse lõimimise põhimõtted

IGAPÄEVASUS

Omakultuur on loomulik elu osa. Mitte omakultuuri õpetamine, vaid omakultuuris elamine, selle edasikandmine.

LÕIMING

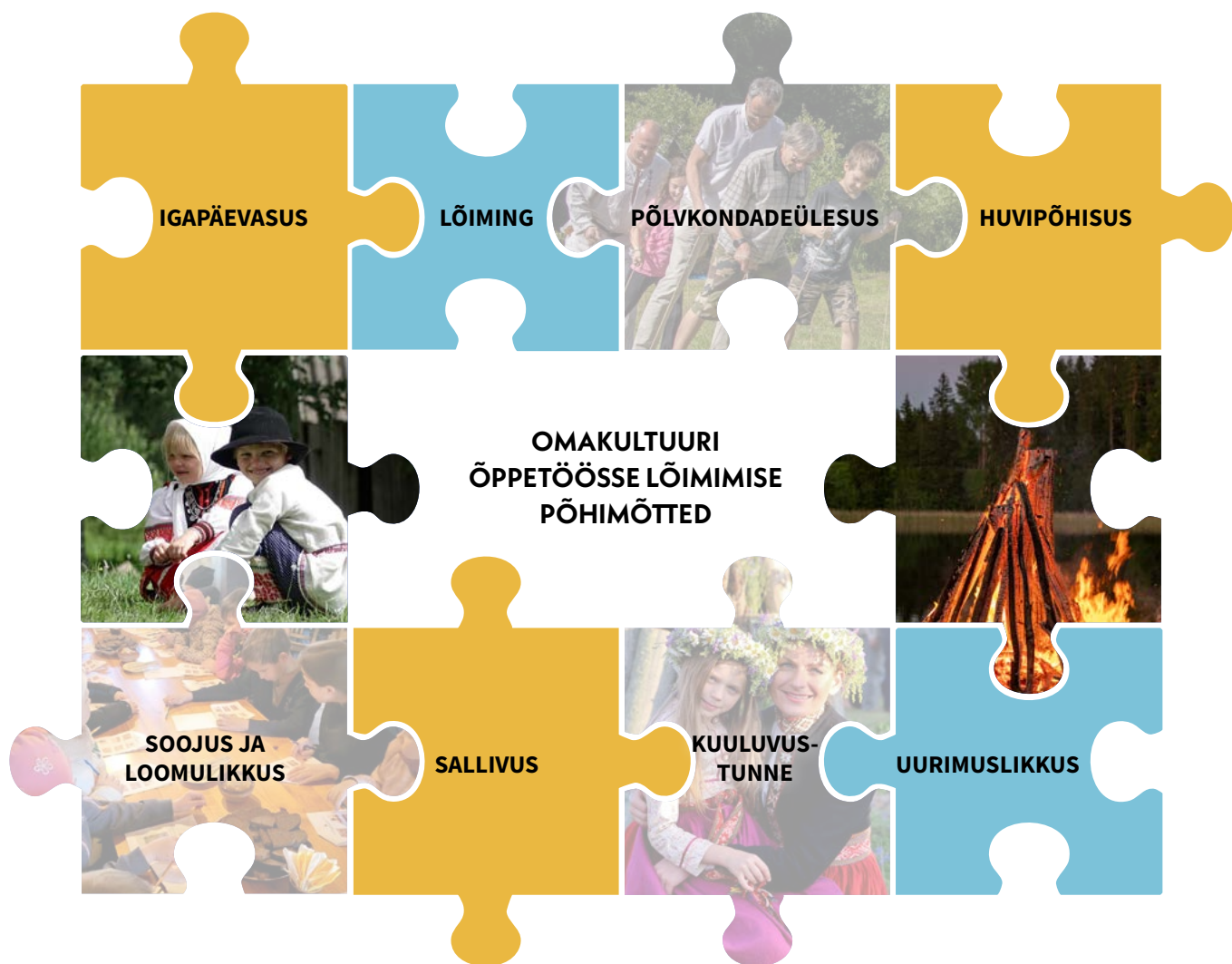
Omakultuuri tegevused on lõimitud teiste õpitegevuste ja programmidega (liikuma kutsuv kool, roheline kool, kiusamisvaba kool jm).

PÕLVKONDADEÜLESUS

Omakultuuri kogemisel on oluline põlvkondade kokkutoomine, täiskasvanute eeskuju.

HUVIPÕHISUS

Omakultuuriõpe tuleks siduda laste huvidega, pakkudes osalemiseks erinevaid võimalusi. Survestamise asemel keskenduda julgustamisele ja toetamisele.

SOOJUS JA LOOMULIKKUS

Lapsed ja õpetajad loovad ning hoiavad omakultuuri soojust ja loomulikkust õpiruumis.

SALLIVUS

Kesksel kohal on oma juurte teadlikustamine ja mõtestamine ning erinevuste väärtustamine.

KUULUVUSTUNNE

Oluline on hoida ja suurendada laste, õpetajate ja lapsevanemate kuuluvustunnet. Kool ja lasteaed kui kogukond, kust kedagi ei tõugata välja.

UURIMUSLIKKUS

Iga õpetaja saab olla omakultuuri õpetaja, kui ta võtab koos õpilasega uurija rolli. Omakultuuri mõtestatakse dialoogis õpilastega ja ollakse avatud erinevatele tõlgendustele.

3. Omakultuuri lõimimise suunised

Omakultuur on laiem kui vaid keel, laul, tants ja rahvariided.

Omakultuur on piirkondlik eluviis, seenel käimisest sauna kütmiseni, tähendusega kohtadest inimsuheteni. Omakultuuris on väga palju tunnetuslikku ja nähtamatut, mida saame edasi anda loomulikult, läbi igapäevaelu tegevuste, suhete ja lugude.

Teadlik paigaidentiteedi kujundamine on turvatunde alus.

Oma- ja globaalkultuuri või kohaliku ja kaugema eluviisi erinevuste üle arutlemine aitab nii lastel kui täiskasvanutel omakultuuri mõtestada ning enda identiteeti kujundada. Avatud ja kutsuv kultuuriruum võimaldab põliste ja uute elanike dialoogi kaudu toetada enesemääratlemist (ka “ma ei ole see” on identiteedi ehitamise osa), kujundada paigaidentiteeti ja luua turvatunnet.

Turvaline omakeelne keskkond kutsub keelt kõnelema.

Turvaline ja toetav omakeelne keskkond julgustab keelt kõnelema inimesi, kes enda keeleoskuses veel täiesti kindlad ei ole. Elav keel on pidevas muutumises. Julgustades kõiki kõnelemist katsetama ja eksima ning lubades keelega mängida ja naljatada, kanname edasi sõnumit, et keel on kõnelejate oma. Oluline on luua tunne, et omakeelses keskkonnas on kõigil hea olla, sest kõneldes kasvab keeleoskus kõige kiiremini. Varajane omakeelse keskkonna loomine väikelastele aitab neil loomulikult moel keeleoskuse omandada.

Omakultuuri edasiandmine toimub loomulikult, eluliselt ja igapäevaselt.

Lapsed õpivad kõige enam sellest, mida nad näevad täiskasvanuid igapäevaselt tegemas. Projekti raames läbiviidud uuringu kohaselt tajuvad õpetajad omakultuuri sooja, loomuliku, kasvava, rõõmsa ja voolavana. Siiski tõdevad õpetajad, et oma keelt ja kultuuri ametlikus keskkonnas pigem ei kasutata. Nii jätame märkamatuks lapsed ja noored ilma kuuluvustundest ja paigaidentiteedist ning anname lastele märku, et

Omakultuur on piirkondlik eluviis, seenel käimisest sauna kütmiseni, tähendusega kohtadest inimsuheteni.

Ka “ma ei ole see” on identiteedi ehitamise osa.

omakultuur on pidupäeva, mitte argipäeva kuuluv nähtus. Täiskasvanutena on meil vaja teadvustada, et just meie saame omakultuuri loomulikkuse ja soojuse tuua igapäevaselt nii kooli-, lasteaia- kui ka tööruumi.

Omakultuur ei tohiks olla klaasist jõuluehe, mida laps ei tohi puutuda ega sellega mängida. Kui omakultuur võetakse riulilt alla vaid pidupäeval, siis ei muutu see argipäeva tähenduslikuks osaks, vaid jääb museaaliks.

Käsitöö tegemine
toetab keskendumist,
tants ja pillimäng
eneseregulatsiooni.

Omakultuur loob kuuluvustunnet ja toetab vaimset tervist.

Kogukonda kuulumine saab luua igale lapsele ja täiskasvanule hoituse ning väärtustatuse tunde, toetades nende vaimset ja sotsiaalset tervist. Seepärast on oluline kanda hoolt, et keegi ei tunneks end väljajäetu või võõrana. Avatud ja kaasav omakultuur ei eelda kohalike juurte olemasolu, vaid võimaldab kõigil koos õppida, mõtestada, tegutseda ja luua. Omakultuuri tegevustega saab toetada laste ja noorte toimetulekut vaimse ja sotsiaalse tervise muredega (nt käsitöö tegemine keskendumise toetamiseks, tantsud ja pillimäng eneseregulatsiooni toetamiseks).

Me kõik oleme omakultuuri loojad ja edasikandjad.

Kogemuslik omakultuuriõpe pakub õpetajatele ja lastele võimalust tegeleda koos neid kõnetavate eluliste teemadega. Oluline on, et lapsed ja noored kogeksid täiskasvanute eeskuju omakultuuris osalemisel ning saaksid ise olla kultuuri kujundajad ja loojad. Turvaline, dialoogiline, jõukohane ja samas ka väljakutseid pakkuv omakultuuriõpe innustab osalemiseks ja loomiseks pingutama ning toetab huvi tekkimist. Omakultuuriõppega on vaja alustada võimalikult varases eas, et see kujuneks laste elu loomulikuks osaks, võimaldaks neil kogeda enda rolli muutumist ja arengut kultuuris.

Harjumuste muutmine nõuab teadlikku otsust ja sihikindlat tööd. Kui oled harjunud rääkima lastega eesti keeles, aga tegelikult tahaksid kõneleda kohalikus keeles, siis ainult tahtest automaatse käitumise võitmiseks ei piisa. Vaja on selgeks mõelda, miks see sinu jaoks oluline on. Appi saab võtta ka meeldetuletused: nt silt “Kõnõlõ latsõga uma kiilt!”.

3.1 Omakultuuri lõimimise soovitusel haridusasutuse juhtidele

Loo terviklik ja läbimõeldud omakultuuri lõimimise tegevuskava,

mille koostamisse ja elluviimisse panustavad kõik haridusasutuse meeskonna liikmed. Hea tegevuskava ei koorma õpetajat lisanduvate kohustustega, vaid võimaldab õpetajal tuua õpiruumi rohkem tema enda omakultuuri lugu.

Soodusta õpetajate initsiatiivi ja omavahelist koostööd omakultuuri lõimimisel, luues turvalise ja koostööle kutsuva ruumi ja aja ühisteks omakultuuri teemalisteks aruteludeks.

Jõusta omakultuuri lõimimise eestvedajate tuumiku loomist, tunnustades õpetajate omakultuurilaseid pädevusi ja nende arendamist, toetades omakultuuriga seotud algatuste elluviimist.

Too nähtavale omakultuuri edasikandvad õppematerjalid ja -vahendid.

Haridusasutuses igapäevaselt nähtav ja tajutav omakultuur ning kohalik keel julgustab täiskasvanuid omakultuuri lastele edasi andma ja innustab lapsi selle vastu huvi tundma. Omakultuuri ja kohalikku keelt edasiandvaid õppematerjale ja vahendeid tuleb järjepidevalt õppeprotsessis kasutada, et lastel tekiks nendega suhe, seosed ning mõtestatus. Laste igapäevases kasutuses olevad omakultuuri teemalised õppevahendid ja -mängud peaksid pakkuma võimalust loominguliseks kasutamiseks ja koos kaaslastega tegutsemiseks ning neid on huvi hoidmiseks vaja aeg-ajalt vahetada.

Mõtesta ja muuda õpiruumi kasutust omakultuuri lõimimise vaates.

Omakultuuri antakse edasi suheldes ja kogedes ning õpiruum kujuneb inimeste ja tegevuste koosmõjus. Seepärast on haridusasutustes vaja teadlikult luua ruume, kus lapsed ja täiskasvanud saavad koos ka mitteformaalselt aega veeta. Kogu haridusasutuse võiks läbi käia ja läbi mõelda erinevate kasutajate pilguga. Omakultuur tuleb tuua laste ja noorte ümber kohtades, kus nad palju aega veedavad. Hea õpiruum peaks olema lihtsasti erinevateks tegevusteks kohandatav ning õppimise ja meeldejätmise toetamiseks on vaja võimaldada õpikeskkondade vaheldumist.

Uuri õpiruumi lapse pilguga, mis on lapse silmade kõrgusel ja millistesse kohtadesse lapsed koonduvad.

Mõjus as õpiruumis võiks olla:

“Lõkkekoht”, mille ümber kokku saada;

“Koobas”, mis pakub võimalust eraldumiseks;

“Lava”, kus võib vabalt loovuse valla päästa;

“Süda”, kus elu käib ja kõigi teekonnad ristuvad.

Õppematerjalid
ärkavad ellu vaid siis,
kui nendega kaasneb
inimlik kontakt.

Kujunda õpiruumi koos lastega, sest koos loodud asjad on tähendusrikkamad, tekitavad rohkem huvi, õhinat ja seotust. Kui lapsed on midagi ise oma kätega teinud, siis nad hoiavad seda paremini. Lastele tuleb luua võimalusi omakultuuri nähtusi ja tegevusi oma nägemuse kohaselt tõlgendada, nendega mängida, neid dekonstrueerida, neisse oma hing sisse puhuda. Vastastikuse õppimise, tõlgendamise, küsimise, arutlemise, lammutamise ja ehitamise käigus kujundavad lapsed sügavamat suhet omakultuuriga ja oma rolli selles. Oluline on dialoog, kus õpetajad ja täiskasvanud kuulavad avatult, mida omakultuur noortele tähendab ning julgustavad seda tõlgendama ja edasi arendama.

Kaasa omakultuuri lõimimisse kogukonda ja laiendada õpiruumi majast välja, et ümbritseda lapsed kohaliku kultuuri, looduse ja inimestega. Kool ja lasteaed on kohaliku elu süda, mis võiks olla kogukonnale võimalikult avatud. Ühised tegevused ning sündmused loovad tunde, et see on minu kool, minu lasteaed, ning kasvatavad iga lapse, õpetaja, pere ja kogukonnaliikme omandi- ja kuuluvustunnet. Õpiruumi toodud lood, mis kõnelevad laste sugulastest ja kohalikest inimestest, kõnetavad ja loovad sidet kultuuri ja kogukonnaga.

Olge julged omakultuuri häälekandjad, kõneldes headest omakultuuri õpettöösse lõimimise praktikatest. Kogemusi jagades saab olla inspiratsiooniks järgmistele omakultuuri edendajatele.

3.2 Omakultuuri lõimimise soovitusel kohalikule omavalitsusele

Ole omakultuuri edasikandmises eeskujuks, mõtestades omakultuuri koos ametnikega ning tuues kohaliku eripära välja omavalitsuse igapäevases töös ja avalikes ruumides.

Jõusta paigaidentiteedi hoidmist haridusasutustes, sest see loob kuuluvus- ja turvatunnet, hoiab inimesi kohapeal ja aitab nii noortel kui täiskasvanutel kasvatada tugevaid kohalikke juuri.

Too omakultuuri lõimimise teema aruteludes lauale. Uuri haridusasutustelt, kuidas neil lõimimisega läheb, paku tuge, mentorlust, võrgustumise võimalusi, aita rahastuse taotlemisel.

Hoia ja väärtusta hüperlokaalset identiteeti, et esile tuua iga valla sisse kuuluvaid väikeseid erinevaid kultuuriruumi, kogukondi ja nende eripärasid (mitte ajada taga nt ühtset Võru valla identiteeti).

Usalda väikest kogukonda ja toeta paigaidentiteedi hoidmist, et inimesed tunneks end väärtustatuna, nähtuna ja kuulduna ning tajusid oma panuse olulisust.

3.3 Omakultuuri lõimimise soovitusel kogukonnale

Kasvata valmisolekut teha koostööd haridusasutuste ja omavalitsusega kõigis hariduse sisu puudutavates teemades, et koolid ja lasteaiad oleksid kogukonna südameks.

Kutsu haridusasutuste ja omavalitsuse inimesi kohalikest sündmustest ja tegevustest osa võtma, et koos kujundada omakultuuri ja paigaidentiteeti.

Kaasa haridusasutuste õpetajaid kohaliku elu- ja mõtteviisi kujundamisse, pakkudes omalt poolt välja koostöövõimalusi ja ühistegevusi ning toetades õpetajate kogukonda kuulumise tunnet.

4. Ideepank

VAATA	KUULA JA VAATA	NUUSUTA JA MAITSE	KATSU	KOGE
				
Oma keel on kooliruumis nähtav (uksesildid, tunniplaan, vana-sõnad, õpilaspäevik, kalender, plakatid, mõistatused, põhisõnavara).	Kohalikus keeles rääkimine (laste, õpetajate, vanematega jne).	Traditsiooniliste toitude valmistamine ja maitsmine tunnis või töötoas.	Kohaliku käsitöö õpitoad.	Vanavanemate kaasamine, lugude kogumine.
Omakeelsed piltsõnastikud seintel (toit, rahvariided, tööriistad, taluelu, tähestik jne).	Kohalik muusika vahetundide ajal.	Kohalikud toidud menüüs (seotud rahvakalendriga).	Käsitöömustrid puslede või joonistuste vormis.	Rahvakalendri järgimine – kohalikud laulud, tantsud, mängud, toidud ja tavad (mardi- ja kadripäev, suvistepüha, lihavõtted, jüripäev, pööripäevad jm).
Piirkonna kaart seinal, kuhu on märgitud kultuuriliselt olulised kohad.	Traditsiooniliste muusika-instrumentide tutvustamine ja proovimine.	Traditsiooniliste toidusäilitamise viiside tutvustamine (kuivatamine, hapendamine, soolamine, marineerimine, suitsutamine jms).	Nukkude riietamine rahvariidesse.	Kogukonna sündmustest osavõtt koos lastega.
Väljapanekud kohalike inimeste, lugude, tegevuste ja paikade kohta (sh kultuuri- ja hariduslugu, kohalikud kombad, legendid, muinasjutud).	Kohalikus keeles muinasjuttude ja legendide kuulamine (salvestused või – veel parem – päris jutuvestja).	Loodusandide kogumine koos lastega (ravimtaimed, seemned, marjad, kasemahl jne).	Pusled ja lauamängud kohalikus keeles ja kohaliku kultuuri teemadel.	Kohalike paikade külastamine (kultuurilised ja looduslikud), kohalike legendide jagamine.

VAATA 	KUULA+VAATA 	NUUSUTA JA MAITSE 	KATSU 	KOGE
Rahvariided on näha sündmustel ja väärtustatud piduliku rõivana.	Lühivideod kohalike kalendripühade ja kohalike kommete kohta.	Külastuste planeerimine koos lastega. Lapsed planeerivad, mida kostiks viia.	Kohalik käsitöö õpiruumis, mida on võimalik ka puudutada ja kasutada.	Vanade mängude õpetamine lastele (nii tubased kui õuemängud).
Kohalike traditsioonide/pühade eripära välja toomine.	Animafilmide vaatamine kohalikus keeles (Jäno Juss, Pepa Põrss jm).	Toidu ise kasvatamine lasteaia- või kooliaias.	Vanade nukukude näitus, kus lapsed saavad nendega mängida.	Kogukonna inimeste kaasamine ja külastamine (kohtumised põnevate kohalike inimestega, kes räägivad oma sidemest kohaliku kultuuriga).
Kohalike mustrite ja värvide kasutamine kooliruumis.	Päeva alustamine kohaliku rahvalaulu või omakeelse lauluga.	Kohalike toitude/marjade/viljade/toodete degusteerimine.	Muuseumi mängunurk (lapsed saavad mängida vanade asjadega).	Õpilasvahetus erinevates kultuuri-ruumides olevate koolide vahel, et märgata ja mõista enda kultuuri ja identiteeti (ka rahvusvahelised).
Omakeelne lugemispesa.	Koolikell kohaliku muusikaga.	Külakosti toomise kultuuri hoidmine. Iga laps ja õpetaja toob midagi oma pere poolt lauale.	Kaltsuvaiba kudumine koos lastega.	Kohaliku eluviisi kogemine – talude külastamine, talutööde tegemine, metsaminek, marjade ja seente korjamine.
Sõbralikud omakeelsed sõnumid seintel.	Kohalike laulumängude mängimine.		Traditsioonilised pillid õpiruumis vabalt kättesaadavad.	Tihe koostöö muuseumidega.
Omakeelne tagasiside “kraadiklaas” seinal ja õpetaja tagasiside kohalikus keeles.			Kohalike mustritega mugav ja lihtsalt ümberpaigutatav mööbel ühisaladel.	

5. Tegevuskava

Lühiajalised eesmärgid - 2026 (projekti pilootasutustele)

Lühendid: VAK – Võrumaa Arenduskeskus, SI – Seto Instituut, VI – Võru Instituut

EESMÄRK JA TEGEVUSED	KES TEEB?	MILLAL?
1. Haridusasutustel on selgelt nähtav ja tajutav omakultuurist kantud identiteet.		
1.1 Omakultuuri visuaalide loomine koostöös laste ja kogukonnaga (nt omakeelsed sildid ja väljapanekud, kohalikud mustrid ja värvid ruumikujunduses).	Pilootasutused	2025/26 õa
1.2 Kohaliku muusika toomine haridusasutuste igapäevaellu (nt koolikell, rahvalaulud, tantsud, pillid).	Pilootasutused	2025/26 õa
1.3 Kohalike toidutraditsioonide lõimimine haridusellu (nt pühadetoidud, toiduõpitoad, kohalik toit menüüs, kohalike retseptide katsetamine).	Pilootasutused	2025/26 õa
1.4 Kohaliku eluviisi ja paigalugude lõimimine haridusellu (nt kohalike kommete, talutööde, aastaringi ning pärimusjuttude lasteni toomine).	Pilootasutused	2025/26 õa
2. Õpetajad on enesekindlad ja loomulikud omakultuuri haridusasutuste igapäevaellu toomisel.		
2.1 Omakultuuri lõimimise tegevusplaani koostamine, eestvedava tuumiku jõustamine selle elluviimisel.	Pilootasutuste juhid	2025/26 õa
2.2 Omakultuuri õppevaramu veebiplatvormi loomine (olemasolevate õppematerjalide süstematiseerimiseks ja kättesaadavaks tegemiseks).	VAK, VI, SI	2025
2.3 Omakultuuri õppevahendite ja -materjalide loomine.	VAK, VI, SI	2025
2.4 Õpetajate koolitusprogrammi läbiviimine (õpetajate inspireerimiseks, omakultuuri mõtestamiseks, koostöö tugevdamiseks).	VI, SI	2025

TEGEVUS	KES TEEB?	MILLAL?
2.5 Õpetajate õppereiside korraldamine (oma kultuuriruumi tundmaõppimiseks, teiste haridusasutuste kogemusest õppimiseks).	VI, SI	2025
2.6 Juhtide inspiratsioonireis Tartumaa haridusasutustesse.	VAK	2025
2.7 Kohtumised pilootasutustega, et toetada muutuste elluviimist (õpetajate kokku toomiseks, piloteerimise toetamiseks, tagasisidestamiseks ja analüüsimiseks).	VI, SI, KOV-id	2024/26 õa
2.8 Maakondliku võrgustiku hoidmine ja kokkusaamiste korraldamine omakultuuri lõimivate haridusasutuste vahel.	VAK, KOV-id, VI, SI	2025/30 õa
3. Koolidel ja lasteaedadel on tihe koostöö kohalike organisatsioonide ja kogukonnaga.		
3.1 Kohalike organisatsioonide, meistrite, kultuurikandjate ning keele kõnelejate kaardistamine ning nende kaasamine omakultuuri lõimimisse.	Pilootasutuste juhid, VI, SI	2025/26 õa
3.2 Kohalikus eluviisis osalemine, oluliste paikade ja traditsiooniliste sündmuste külastamine koos lastega (nt õpiretked taludesse, pühapaikadesse ja loodusesse, kirmaskitel, külapidudel ja talgutel osalemine).	Pilootasutused	2025/26 õa
3.3 Omakultuuri sündmuste korraldamine koostöös perede, kogukonna, kultuurikandjate ja haridusasutustega.	Pilootasutused	2025/26 õa

Pikaajalised eesmärgid – 2030

Lühendid: VAK – Võrumaa Arenduskeskus, SI – Seto Instituut, VI – Võru Instituut

TEGEVUS	KES TEEB?	MILLAL?
4. Parimad kohaliku kultuuri lõimimise praktikad on laienenud teistesse haridusasutustesse ja kultuuriruumidesse.		
4.1 Kommunikatsiooniplaani koostamine ja rakendamine strateegia eesmärkide saavutamiseks (heade praktikate jagamine meedias ja strateegia laiem tutvustamine).	VAK, VI, SI, KOV-id	2025/26 õa
4.2 Uute haridusasutuste liitmine omakultuuri lõimivate haridusasutuste võrgustikku.	VAK, VI, SI, KOV-id	2026/27 õa
4.3 Haridusfoorumi korraldamine omakultuuri lõimimise kogemuste jagamiseks teiste haridusasutuste ning kultuuriruumidega.	VAK, KOV-id	2026 november
4.4 Omakultuuri laagrid ja õppereisid teiste kultuuriruumide tundmaõppimiseks ja oma identiteedi mõtestamiseks (Eestis ja välismaal).	VAK, VI, SI	2027, 2028
4.5 Koostöö teiste kultuuriruumide, haridus- ja kultuuriministeeriumiga omakultuuri õppe edendamiseks.	VAK, VI, SI, KOV-id	2025–2030
5. Kogukonna ootus ja huvi kohaliku kultuuri lõimimise vastu on kasvanud.		
5.1 Omakultuuri nähtavale toomine, mõtestamine ja tutvustamine kohalikes omavalitsustes, et olla omakultuuri edasikandmises eeskujuks.	KOV-id, VAK	2025, 2026
5.2 Omakultuuri teema pildil hoidmine ning prioriteediks seadmine. Kultuuriruumide eripärade esile toomine ning paigaidentiteedi säilimise eest seismine nii riiklikul kui kohalikul tasandil.	VAK, KOV-id, VI, SI	2025–2030
5.3 Paigaidentiteeti hoidvate kogukondade väärtustamine, toetamine ning võimestamine.	VAK, KOV-id, VI, SI	2025–2030
5.4 Küsitluse läbiviimine lastevanemate seas, et uurida kogukonna hoiakuid ja ootusi omakultuuriõppe osas (siduda iga-aastase lapsevanemate rahulolu-uuringusse).	VI, SI, VAK	2025–2030

TEGEVUS	KES TEEB?	MILLAL?
6. Kohaliku kultuuri hoidmine ja traditsioonide edasikandmine järgmistele põlvkondadele on süsteemne ja järjepidev.		
6.1 Piloteerimise analüüsimine, strateegia uuendamine ning levitamine.	VAK, VI, SI	2026
6.2 Maakonna ja omavalitsuse tasandil on olemas strateegiline plaan, rollide jaotus ning tegevusplaan kohaliku kultuuri hoidmiseks ja edasikandmiseks (Uma Lepe).	VAK, KOV-id, VI, SI	2026
6.3 Järjepideva koostöö toetamine kohalike muuseumide ja haridusasutuste vahel.	Pilootasutused, VI, SI	2025/26, 2026/27 ja 2027/28 õa
6.4 Võro- ja setokeelsete lasteaiarühmade avamine kõigis maakonna omavalitsustes.	VAK, KOV-id, VI, SI	2025/26, 2026/27 ja 2027/28 õa
6.5 Rahastusvõimaluste leidmine omakultuuri lõimimise edendamiseks haridusasutustes (jätkuprojekt, omakultuuriõppe toetamine ja omakeelsete õpetajate palgalisa).	VAK, KOV-id, VI, SI	2025–2030

6. Kultuuriruumid

Seto kultuuriruum

Setod on etniline grupp, kelle ajalooline asuala paikneb Kagu-Eestis, ulatudes ka Vene Föderatsiooni territooriumile. Tänapäeval jaguneb Setomaa kahe riigi vahel, eesti-poolsed seto külad on alates 2018. aastast koondunud ühe haldusüksuse – Setomaa valla – alla. Piiriäärse asukoha ja ajalooliste arengute tõttu on setod säilitanud oma unikaalsed kultuuritraditsioonid, mis eristuvad selgelt ülejäänud Eestist.

Paljud seto tavad ja rituaalid on tihedalt seotud kirikukalendriga.

Setode kultuuriline ja religioosne identiteet on tugevalt seotud õigeusu traditsioonidega, eristades neid valdavalt luteriusku eestlastest. Setomaal on kombeks järgida vanemat ehk Juliuse kalendrit, mille tõttu langevad paljud kirikupühad 13 päeva hilisemale ajale, kui mujal Eestis. Tänapäeval tähistatakse ajaloolisel Setomaal seetõttu mitmeid rahvakalendri pühasid kaks korda. Paljud seto tavad ja rituaalid on tihedalt seotud religioossete tähtpäevade ja kirikukalendriga, kandes edasi sajanditevanust pärandit.

Seto keel kuulub koos võro, tartu ja mulgi keelega lõuna-eesti keelerühma. Seto keele kõnelejate arv on viimastel aastakümnetel märgatavalt vähenenud, sest noorem põlvkond ei omanda enam keelt emakeelena. Hoolimata kogukonna pingutustest kuulub seto keel siiski ohustatud keelte hulka.

Koostatud on Setomaa pärimusõppe valikaine kava koos metoodilise juhendiga.

Seto kultuuri üks silmapaistvamaid väljendusviise on seto leelo – mitmehäälne rahvalaulutraditsioon, mis on oma ainulaadsuse tõttu kantud alates 2009. aastast UNESCO vaimse kultuuripärandi nimekirja. Seto leelo ei ole pelgalt lauluvorm, vaid ka oluline osa setode identiteedist, ning on tänapäevalgi kogukondlikel sündmustel olulisel kohal.

Vana-Võromaa kultuuriruum

Vana-Võromaa on tuntud oma tugeva kultuurilise identiteedi poolest, mis väljendub keele, muusika, tantsu, jutuvestmise, käsitöö ja rahvarõivaste, saunatraditsioonide ja loodusega kooskõlas oleva eluviisi kaudu. Kultuurilise identiteedi kandjaks on võru keel, mida on siinkandis kõneldud vähemalt paartuhat aastat. Pingutused võru keele ja omakultuuri säilitamiseks ning elavdamiseks on nähtavad kohalikus meedias, haridustegevustes ja kultuuriüritustel (nt võrokeelne Uma Pido, suitsusaunade loendus Vana-Võromaa suitsusaunakommete kogumiseks jms).

Oluline asutus, mis toetab piirkondlikku keelt ja kultuuri, on Võru Instituut. 1995. aastal asutatud instituut keskendub võru keele ja kultuuri uurimisele, säilitamisele ja edendamisele. Instituut toodab õppematerjale, toetab võru keele õpetamist haridusasutustes ning annab välja raamatuid ja sõnaraamatuid. Instituut teeb koostööd koolide, ülikoolide ja kultuuriorganisatsioonidega, et tugevdada piirkondlikku identiteeti. Võru Instituudil on oluline roll kohaliku keele ja kultuuri hoidmisel ning edasiandmisel tulevaste põlvkondadele. Tänu instituudi järjepidevale tööle on nõukogude ajal põlu alla sattunud võru keele kõnelemine kohalike seas taas aukohale tõusmas. Viimase rahvaloenduse andmetel on võru keelest arusaajaid ligikaudu 100 000, kellest ca 34 000 elab Võru maakonnas ja neist omakorda ca 11 000 Võru linnas.

Vana-Võromaa kultuuriruum koosneb kaheksast omanäolisest, ent tihedalt seotud kihelkonnast. Enamik Vana-Võromaa elanikest on kohalike juurtega ning tänu sellele on praeguste põliselanike hüperlokaalne paigaidentiteet väga tugev, väljendudes näiteks suhtlusvõrgustikes, keelepruugi omapärades ja erinevates kohalikes traditsioonides. Paigaidentiteedi ja omakultuuri erisuste arengut on tugevalt mõjutanud looduslikud olud ning nendega kooskõlas oleva eluviisi ja ellujäämiskunstide kujundamine. Seetõttu on Vana-Võromaa inimeste jaoks tänagi igapäevased tegevused ja nähtused – nagu kartulivõtt ja saunaskäik või muld ja metsatukad – olulised ja hingestatud omakultuuri allikad.

Vana-Võromaa inimeste jaoks on tähtsad kohalik loodus ja eluviis, mis on hingestatud omakultuuri allikaks.

Suiti kultuuriruum
on UNESCO kiiresti
kaitset vajava vaimse
kultuuripärandi
nimekirjas.

Suiti kultuuriruum

Suitid on etniline rühm, kes elab peamiselt Kuramaa lääneosas, eelkõige Alsunga, Gudenieki ja Jürkalne kihelkondades. Nad on Lätis tuntud oma rikkaliku ja eripärase kultuuripärandi poolest, mis hõlmab kirevaid rahvarõivaid, ainulaadset burdoonlaulu (droonlaulu), omapärast kohalikku murret, traditsioonilisi toite ning erilisi pulmakombeid. Nende traditsioonide hulka kuuluvad ka torupilli ja teiste traditsiooniliste muusikainstrumentide mängimine, samuti iseloomulikud tantsud ja pillilood, mida on viimastel aastakümnetel jäädvustatud ja taaselustatud.

Ajalooliselt on suitid olnud valdavalt katoliiklased, elades piirkonnas, kus enamik ümbritsevast elanikkonnast on luterlik. See usuline erinevus on viinud nende suhtelise eraldatuseni ümbritsevatest kogukondadest, aidates neil säilitada oma kultuurilist identiteeti sajandite jooksul. Tänapäeval on see ainulaadne pärand aga ohus rahvastiku vähenemise, globaliseerumise ja muude tegurite tõttu. Tunnistades selle säilitamise pakilisust, lisas UNESCO suitide kultuuriruumi 2009. aastal kiiresti kaitset vajava vaimse kultuuripärandi nimekirja.

Maleenia kultuuriruum

Tänapäeval nimetatakse Maleeniaks piirkonda, kus elavad malenlased – Vidzeme elanikud, kes räägivad maleenia keelt ehk piirkondlikku versiooni latgale murrakust, mis kuulub Ülem-Läti dialekti. Alates 2022. aastast on Maleenia kantud Ajalooliste Maade Seadusele lisatud kaardile. 10. jaanuaril 2024 kinnitas selle nime ametlikult ka Läti Keele Ekspertkomisjon, märkides, et maleenia keelepiirkond hõlmab peaaegu kogu Alüksne omavalitsuse, Gulbene omavalitsuse idaosa ja praeguse Smiltene omavalitsuse kirdeosa. Maleenia identiteedi keskmes on maleenia keel, mis kujundab piirkonna maailmavaadet, elustiili, keskkonda ja ajalugu. Läti kultuuriruumis seostatakse malena ja Malenia nime enim huumori ja satiiriga – see kirjeldab rõõmsameelset, absurdset, kergekäelist ja ekstsentrilist elulaadi, seostudes lõbusate, näiliselt ekslike, kergemeelsete ja kummaliste, kuid mitte pahatahtlike tegudega, mis tekitavad segadust ümbritsevates omavalitsustes elavate inimeste seas.

Maleenia identiteedi keskmes on maleenia keel, malenlasi seostatakse absurdse huumori ja lõbususega.

Maleenia traditsioonilises kultuuris ei ole palju selgelt eristuvaid elemente, mida saaks otseselt seostada kohaliku identiteediga. Erinevalt mõnest teisest piirkonnast on maleenia rahvarõivad oma värvi ja ornamentika poolest tagasihoidlikud. Siin ei esine suuri sõlgi, erksaid rätikuid ega silmapaistvat punast tooni. Naiste pluuse kaunistavad hallikaspruunid horisontaalsed triibud peidetud ruudumustriga, samuti väikesed punase-musta või sinise-musta ruudud ja vertikaalsed triibud. Pidulikel puhkudel on riietus jätkuvalt lihtne: naised kannavad valgeid pluuse ja musti vestikesi, mehed aga heledaid pikki kuubi, kuid muidugi esineb rõivastuses ka variatsioone.

7. Omakultuuriõppe hetkeolukord ja uuringu tulemused

Seto kultuuriruum

2024. aastal liideti kõik Setomaa valla koolid ja lasteaiad kolmeks asutuseks. Reformi järgselt tegutsevad vallas ametlikult kaks kooli: Setomaa Kool ja Setomaa Gümnaasium ning üks lasteaed: Setomaa Lasteaed. Nii Setomaa Kooli kui Setomaa Gümnaasiumi juhib üks direktor ning õpetajad töötavad suures osas mõlemas koolis. Seto keele ja kultuuri edasiandmine on üks mõlema asutuse põhiväärtustest. Lisaks tegutseb Setomaa Muusikakool, kus saab õppida pärimuslikke pillilugusid ja traditsioonilisi pille.

Põhikooliastme 1.–7. klassi õpilased õpivad kohustuslikku valikõppeainet “Seto keel ja kultuur”, mis arendab õpilases teadlikkust omakultuurist, traditsioonidest ja keelest. Lisaks valikõppeainele lõimitakse seto keele ja kultuuriteadlikkuse kujundamine kõikidesse õppeainetesse. Koostatud on pärimusõppe valikaine kava koos metoodilise juhendiga. Gümnaasiumiastmes on 10. klassi õpilastel võimalus valikainena võtta ainet pärimusõpetus.

Setomaa Lasteaia Värskas õppekohas tegutseb setokeelne õuesõpperühm, mille õpetajad kõnelevad igapäevaselt lastega seto keeles. Rühmas pannakse erilist rõhku seto kultuuri ja eluviisi edasiandmisele, peetakse rahvakalendri tähtpäevi ning kirikupühi.

Seto keele ja kultuuri õpetamiseks on aastate jooksul koostatud palju erinevaid õppematerjale. Kõik teemakohased materjalid on täna koondatud Seto Instituudi raamatukokku Reegi majas. Digitaalsed materjalid on kättesaadavad Seto Instituudi kodulehelt. Sellegipoolest on pärimus- ja keeleõppe materjalide puhul probleem materjalide kättesaadavuses. Mitmed trükised on füüsilisel kujul otsa saanud ning uut trükki pole võimalik teha. Lisaks selgus meie projekti poolt läbiviidavas uuringus, et lastele sobivaid materjale on vähe või ei ole need oma keerukuselt sobilikud neile noortele, kes igapäevaselt seto keelt ei kuule. Materjale toodetakse entusiasmi- ja projektipõhiselt ning ühtlast kvaliteeti ja jätkusuutlikkust ei ole tagatud.

Pärimus- ja keeleõppe puhul on probleem õppematerjalide kättesaadavuses.

Keele- ja kultuuriõppeks sobivate trükiste koostamist ning väljaandmist on aastaid koordineerinud Seto Instituut. Lisaks on autorite poolt avaldatud ka setokeelset ilukirjandust. Keeleõppetrükised, nagu nt “Seto keele teejuht”, on sobilikud täiskasvanud keelehuvilisele oma seto keele teadmiste täiendamisel, kuid ei sobi oma keerukuse ja struktuuri poolest nooremale huvigrupile. Muuhulgas on Seto Instituut korraldanud mitmel järjestikusel aastal huvilistele noortelaagreid. Sihtgrupiks on olnud gümnaasiumi- ja bakalaureusetaseme õpilased. Laagris on olnud põhifookus seto kultuuri tundmaõppimisel ning kohaliku pärimuse/mälestuste korjamisel.

**Õpilastele enim
huvipakkuvad
teemad on omakandi
keel, loodus, ajalugu
ning toidukultuur.**

2024. aasta sügisel viisime läbi kirjalikud küsitlused ning intervjuud Setomaa koolide ning lasteaia õpetajate ning 7–9. klassi õpilastega. Küsitlusele vastas 23 kooli- ja lasteaiaõpetajat ning kahes fookusgrupi intervjuus osales 5 õpetajat. Kooliõpilastest vastas elektroonilisele küsitlusele 50 õpilast ning kahes fookusgrupi intervjuus osales kokku 6 õpilast. Uuringu eesmärk oli teada saada, milline on õpetajate ja õpilaste suhtumine pärimuse õpetamisse ja õppimisse üldiselt. Saime teada, et õpetajate suhtumine omakultuuri on positiivne ning õpilased on omakandi kultuuri tundma õppimisest huvitatud. Õpilaste intervjuudest tuli välja, et neile enim huvipakkuvad teemad on omakandi keel, loodus, ajalugu ning toidukultuur. Käsitöö ja muusika õpetamine on Setomaal tugevalt esindatud ja edasi antud ning nende vastu oli seetõttu ka huvi leigem. Noorte arvamus seto keele õppimise kohta oli valdavalt, et keeleõpe peaks toimuma loomulikult ja teiste tegevuste kõrvalt.

Vana-Võromaa kultuuriruum

Vana-Võromaa kultuuriruumis on 27 üldhariduskooli, millest umbes pooltes on ühel või teisel viisil korraldatud ka võro keele ja kultuuri õpet. Kuna koole on liidetud, on täpse ülevaate saamine hetkel keeruline. Näiteks Põlva Kooli peamajas toimub aktiivne võro keele ja kultuuri õpe, sama kooli Mooste, Vastse-Kuuste ja Ahja õppekohades pärandkultuuri õpetamisega ei tegelda. Olulisi samme on võro keele integreeritud õppeks teinud Kääpa Kool ja piirkonna suurim kool Võru Kreutzwaldi kool. Võru keele ja kultuuri õpet on seni toetanud Võru Instituut ja Eesti Rahvakultuuri Keskus, kuid see toetus on järjepidevaks tegevuseks liiga napp.

Võro keele õpe toimub Vana-Võromaa koolides 1998. aastast ja lasteaedades 2011. aastast. Vana-Võromaa 15-s lasteaiarühmas kasutatakse ühel päeval nädalas keelekõhmetuse metoodikat, õppetöö ja lastega suhtlemine toimub sel päeval vaid võro keeles. Võro Instituudi eestvedamisel on välja töötatud rohkesti õppematerjale nii lasteaedadele kui koolidele, sh helisalvestiste veebikeskkond Helüait, rohkesti uusi lastelaule ja pildilist õppematerjali, mida õpetajad saavad kohandada oma kitsamale kultuuriruumile.

**Vana-Võromaa 15
lasteaiarühmas on
kasutusel keelepese
metoodika.**

Septembris-oktoobris 2024 viidi läbi ankeetküsitlus Võru maakonna III kooliastme õpilaste ja koolide ning lasteaedade õpetajate seas. Ankeetküsitlusele vastas 216 õpilast ja 139 õpetajat. Veebiküsitluse põhilised tulemused on järgmised: 1) vastanud õpilaste lähikonnas on peamine kontakt võro keelega vanavanemad, kellest 37% kasutab võro keelt sageli ja ainult 14% ei kasuta seda kunagi; 2) oluline keelekontakt on ka õpetajad, keda on võro keelt kuulnud kasutamas umbes pooled lapsed, 16% vastanutest kinnitavad, et õpetajad teevad seda sageli; 3) vanemate roll keelekontaktina jääb veidi alla õpetajate, naabrite ja kaugemate sugulaste omale, omaeliste sõpradega räägib võro

Õpilased ootavad, et täiskasvanud nendega rohkem kohalikus keeles kõneleksid.

keelt vaid tühi vähemus vastanutest (3% sageli, 13% harva). Nendest tulemustest saab järeldada, et kooli roll omakultuuri ja eriti keele edasiandmisel on oluline.

Veebiküsitlusele vastanud vabatahtlikega viidi läbi fookusrühma intervjuud, et kvantitatiivse uuringu tulemusi täpsustada ja laiendada. Kokku viidi läbi 6 fookusrühma intervjuud, millest 3 õpetajate ja 3 õpilastega. Õpetajate intervjuude tulemustest selgub, et õpetajad tajuvad väga tugevat hüperlokaalset identiteeti, määratledes selgelt oma väikese paikkonna eripära ja kultuuripiirid. Omakultuuri edasiandmisel on õpetajate suurim vajadus aeg õpetamise, õppe sisu ja omakultuuri seoste mõtestamiseks. Kõigis intervjuudes tuli esile vajadus süstematiseeritud õppematerjalide veebivaramu järele. Õpetajad tajuvad omakultuuri õpetamist kui võimalust olla nemad ise ja jagada lastega midagi enda jaoks olulist. Õpilaste intervjuude tulemuste kohaselt annab omakultuur noorele identiteedi ja kuuluvustunde. Õpilased ootavad, et täiskasvanud kohaliku keelt rohkem igapäevaselt kasutaksid, et omakeelne keskkond oleks normaalsus, mitte erijuhtum. Intervjuudest selgub, et õpilased soovivad koolis omakultuurist rohkem teada saada vabas õhkkonnas, neid huvitavaid teemasid uurides ja tegutsedes, mitte sundkorras ja õpikupõhiselt. Fookusrühma intervjuudest saab järeldada, et omakultuur võimestab nii õpetajaid kui lapsi. Omakultuuri teadlik lõimimine õppetöösse võimaldab luua turvalise, sooja ja loomuliku õpiruumi, mis toetab kõigi osalejate kuuluvustunde kasvu, suurendab põlvkondadevahelist sidusust ja tugevdab paigaidentiteeti.

Suiti kultuuriruum

Mitmed suiti kultuuripärandi säilitamisele pühendunud organisatsioonid – sealhulgas omavalitsused, mittetulundusühingud ja riiklikud asutused – tegelevad aktiivselt sellega, et suiti kultuur jõuaks ka tulevaste põlvkondadeni. Praegu tegutseb Suiti piirkonnas vaid üks haridusasutus – Alsunga Kunstipõhikool, kus lisaks tavapärasele klassidele toimivad ka eelkoolirühmad ning muusika- ja kunstiprogrammid. Seetõttu on see kool suiti kultuuripärandi kõige olulisem õpikeskus, kus kultuuri lõimimine õppekavasse on keskne eesmärk. Kooli- ja lasteaiahooned – sealhulgas hoonete esine ala, koridorid ja klassiruumid – sisaldavad mõningaid suiti kultuuri elemente, kuid neid on vähe ning mitmed vajavad värskendamist. Õppetöös kasutab kool rohkem kui 10 aastat tagasi ilmunud õpikut “Suitu novada mǎcǐba” ning seda täiendavaid lisamaterjale. Paraku on olemasolevad õppematerjalid ebapiisavad. Umbes kümme

aastat on koolis pakutud vabaõppeainet “Suiti kultuuri õpingud”, mille raames tutvustatakse lastele erinevaid suiti kultuuripärandi elemente. Viimase haridusreformi järel on nende tundide sisu jaotatud erinevate ainete vahel, mistõttu sõltub suiti kultuuri lõimimine õppekavasse peamiselt õpetajate individuaalsest huvist ja entusiasmist. Koolis tegutseb ka laste folkloorirühm “Suitiņi”, kus õpetatakse suiti laule, tantse ja traditsioone. Suiti mittetulundusühingud korraldavad samuti mitmesuguseid tegevusi, tutvustamaks suiti traditsioone, sealhulgas suviseid lastelaagreid, erinevaid töötubasid ning lasteraamatute väljaandmist jpm.

2024. aasta sügisel viidi Alsunga Kunstipõhikoolis läbi õpilaste ja õpetajate küsitlus ning fookusgrupi intervjuud, et hinnata nende hoiakuid ja teadmisi suiti kultuuri kohta. Uuringus osales 18 õpetajat ja 28 õpilast (kõik 7.–9. klassi õpilased) ning fookusgrupi intervjuudes 6 õpilast ja 6 õpetajat. Uuringu tulemused näitasid, et kuigi suiti kultuuri kirjeldatakse kõige sagedamini kui loomulikku, sooja ja rõõmsameelset (rohkem kui 50% vastanutest), on siiski teadmised suiti kultuuri elementidest enamasti puudulikud.

Õpilaste puhul on probleemiks ka madal motivatsioon – enam kui 60% õpilastest tunnistas, et neil puudub huvi õppida suiti kultuuri. Üsna suur osa õpetajatest (36%) ja õpilastest (46%) tunnistas, et nad puutuvad suiti kultuuri elementidega oma igapäevaelus või kooli õppeprotsessis kokku pigem harva. Enamik kokkupuuteid suiti kultuuriga on toimunud avalikel üritustel, näiteks pidustustel ja festivalidel.

Üle 76% õpetajatest tunneb vajadust täiendavate teadmiste, õppematerjalide ja ettevalmistusaja järele, et integreerida suiti kultuurielemente õppekavasse tõhusamalt. Samas on õpetajatel mitmeid ideid selle protsessi parandamiseks ning õppematerjalide ja koolikeskkonna arendamiseks. Ka õpilased on välja pakkunud konkreetseid tegevusi, mis võiksid nende huvi suiti kultuuri vastu suurendada.

Maleenia kultuuriruum

Kirde-Vidzemes ehk Maleenias on 21. sajandi algusest alates teadlikkus kohalikust identiteedist märkimisväärselt kasvanud. Seda arengut on toetanud teaduslikud ja populaarteaduslikud väljaanded, mis käsitlevad malenlaste andeid ja eripärasid, tutvustavad piirkonna ajalugu ja keerulisi elutingimusi ning eelkõige maleenia keelt. Maleenia identiteedi populariseerimisele on kaasa aidanud 2010. aastal asutatud Loominguliste Malenlaste Ühing ning

Kool on suiti kultuuripärandi kõige olulisem õpikeskus, kus kultuuri lõimimine õppekavasse on keskne eesmärk.

Probleemiks on õpilaste vähenenud huvi suiti kultuuri õppida.

Õpetajad vajavad pärimuse lõimimiseks lisateadmisi, õppevahendeid ja aega.

kolm malenlaste keelelaagrit (2020. ja 2022. aastal Marinkalnsis ning 2023. aastal Kornetis). Tähelepanu väärivad Jaunlaicene mõisamuuseumis loodud põhiekspositsioon “Malenlase maailm” ning muuseumi poolt korraldatud “Ülemaailmne Maleenia Festival” aastatel 2014, 2018 ja 2022. Maleenia kultuuri populariseerimisele on kaasa aidanud ka erinevad folklooriansamblid ja tantsurühmad. Nende hulgas väärivad äramainimist Alūksne tantsurühm “Jukums”, mis on lavastanud malenlaste tantse. Olulised on ka Jaunlaicene folklooriansambli “Putnis” ja Ziemi folklooriansambli tegevus. Lisaks sellele on Maleenia piirkonnast tehtud kolm filmi: “Üks päev malenlastega” (2012), “Veel üks päev malenlastega” (2022) ja “Bārta: Maleenia” (2022). Huvi Maleenia ja selle elanike vastu on suurendanud ka kultuuriruumi ametlik tunnustamine Läti Vabariigi Ajalooliste maade seaduses.

Ziemi algkool tegutseb selle nimel, et taaselustada maleenia kultuur, traditsioonid ja keel. Plaanis on luua nii õpilastele kui ka õpetajatele huvitavaid visuaalseid ja kuulamismaterjale ning korraldada folkloorisündmusi, mis tutvustavad kohalikku kultuuri. Täna ei ole lähiümbruses haridusasutusi, mis oleks aktiivselt tegelenud kultuuripärandi koolikeskkonda lõimimisega.

21. sajandi algusest alates on teadlikkus Maleenia identiteedist märkimisväärselt kasvanud.

2024. aasta sügisel viidi Ziemi algkooli õpetajate ja õpilaste seas läbi veebiküsitlus ning fookusgrupi intervjuud, mis keskendusid maleenia keele ja kultuuri tunnetamisele kogukonnas. Veebiküsitlusele vastas 20 õpilast ja 17 õpetajat. Tulemused näitavad, et maleenia keel mõjub paljudele võõra ja kunstlikuna. Õpilaste vastuseid mõjutas ka madal õpimotivatsioon. Sageli viidati sellele, et igapäevaelus ja koolitundides puututakse kohaliku kultuuri elementidega kokku harva või üldse mitte. Ainus kokkupuude maleenia keelega on olnud peamiselt vanavanematega suheldes.

Selleks et kohaliku kultuuri elemente paremini kooliprogrammi integreerida, vajavad õpetajad pärimuse lõimimiseks lisateadmisi, õppevahendeid ja aega. Õpetajatel on ideid, kuidas maleenia kultuuri õppeprotsessi lõimida ja milliseid õppematerjale ning koolikeskkonna muudatusi oleks vaja. Ka õpilased pakkusid välja tegevusi, mis võiksid nende huvi kohaliku kultuuri vastu suurendada – näiteks visuaalsete ja kuulamismaterjalide loomine ning toiduvalmistamine.

